

Оливера В. РАДУЛОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност

БИБЛИЈА – ДУХОВНА ВЕРТИКАЛА У РАЗВОЈУ СРПСКОГ ЕСЕЈА

Премиса истраживања јесте да се духовна вертикала у српској есејистици – коју успостављају: Лаза Костић, Исидора Секулић, Момчило Настасијевић, Миодраг Павловић и Владета Јеротић – темељи на *Библији* и библијској књижевности. Анализа је показала да се у подтексту пропитиваних огледа знаменитих српских есејиста налази *Књига постања*, платонистичко *Јеванђеље по Јовану*, те *Откривење Светог Јована Богослова*. Сан јеврејског праоца Јакова о лествицама које стреме ка небу, посредован делом *Божанствена лествица* византијског писца Светог Јована Лествичника, обједињујућа је слика која у трагањима за духовношћу српских есејиста сугерише динамизам успона према непостижном узору и служи повезивању етичких, естетичких и поетичких ставова које и метафорично наглашава.

Кључне речи: Библија, есеј, православље, духовност, небеске лестве, подобије, византијска традиција, Свети Јован Лествичник.

I. *Библија* представља цивилизацијски темељ на ком се гради модерна европска култура и један од главних чинилаца њене имагинативне традиције. Проучаваоци свете хришћанске књиге из различитих области називали су је, не без разлога, многим именима, каква су: *вечита књига*, *велики кодекс уметности*, *књига над књигама*, *добра вест*, *митолошки универзум књижевности*, *велика библиотека*, чиме су наглашавали њену вишезначност и универзалност. У прилог реченом говори чињеница да је *Нови завет* преведен на преко девет стотина језика и наречја, постајући на тај начин *плодно тло* за развој различитих националних књижевности и уметности. *Библија* је и књижевност али и знатно више од ње саме јер, поред религијске, има антрополошку, филозофску, психолошку, историјску, социолошку, уметничку па чак и енциклопедијску димензију. Као *библиотека* и својеврстан жанровски хибрид, она представља и антологију књижевности и жанровски *мозаик* или *тканицу*

---

* oliveraradulovic.ff@gmail.com

и у том смислу је подстицајна савременим писцима и уметницима као што је то била и на почецима словенске писмености. *Библија* је као прва књига преведена на старословенски језик, која је везала хришћанство за писменост и – као култна и највише цитирана књига наше традиције – несумњиво утемељила српску књижевност. Иако заправо више слободна интерпретација него класичан превод, изузетно значајан тренутак представља Вуков превод *Новог завета*, који је стилски образац узоран у језичком погледу јер пресудно утиче на начин изражавања наших писаца. Треба обратити пажњу на указивање Вука Караџића, у Предговору превода *Новог завета*, на потребу читања *Светог писма као књиге* којом се један народ уводи у храм светске цивилизације. „Овај пријевод није за то да се чита у цркви, него само да га **људи читају као књигу**, да би из ње закон хришћански боље познали и што научили, и да би с помоћу њега славијански пријевод у цркви боље разумјели” (Караџић, из Предговора *Новом завету*, у Бечу, 1847).

Лествица (Лествичник 1997), дело Светог Јована Лествичника (1997: 525–608) надахнуто *Светим писмом* а намењено монасима, састављено је од тридесет поука са идејом ступњевитог узрастања у духовном савршенству. Символика броја тридесет, везана за године када је Исус Христос почео да проповеда хришћанску веру, представља доба зрелости, које се може постићи савладавањем тридесет ступњева у подвигу духовног узрастања. *Лествица* је надахнута *Постањем* и представља пророчански сан старозаветног патријарха Јакова (Израиљ), родоначелника израелског народа, који симболизује божанску милост и заштиту дату Авраму и његовом народу у тренутку његове малодушности и усамљености.¹

„И дође на једно место, и онде заноћи, јер сунце беше зашло; и узе камен на оном месту, и метну га себи под главу, и заспа на оном месту. **И усни, а то лестве стајаху на земљи а врхом тицаху у небо, и гле, анђели Божи по њима се пењаху и силажаху; И гле, на врху стајаше Господ**, и рече: Ја сам Господ Бог Аврама оца твог и Бог Исаков; ту земљу на којој спаваш теби ћу дати и семену твом; И ево, ја сам с тобом, и чуваћу те куда год поћеш, и доведићу те натраг у ову земљу, јер те нећу оставити докле год не учиним шта ти рекох” (Пост. 28, 11–17).

Са визијом небеских степеница повезани су и усаглашени многи призори и слике у *Библији*, која је образац савршене текстуалне конструкције чији је смислени досег метафора из *Новог завета*: Исус Христос симболизује степенице које воде до неба јер сам представља узор и врхунац духовног узношења.

„Одселе ћете видети небо отворено и анђеле Божије где се пењу и силазе к Сину човечијем” (Јован, 1, 51).

„Символички, Јаковљева лествица, која стоји на земљи а врхом дотиче небо, по којој се анђели Божији пењу и силазе, и на чијем се врху налази сам Господ, треба да означи човеков пут ка висинама божанског савршенства, везу између земље и неба, пут на коме човека прате анђели Божији и који има сасвим одређен циљ: самога Господа Бога” (Лествичник 1997: 8).

II. Песник Лаза Костић најзначајнији је есејиста у српској књижевности 19. века, те, када је реч о поетици ове врсте интелектуалне прозе, учитељ и претходник Исидоре Секулић, што је аргумент који иде у прилог опажању његовог модерног сензибилитета. Ерудиција, припадност истом културном простору, заговарање идеје *укрштаја* култура и цивилизација Истока и Запада, склоност великим синте-

¹ Видети више у Kinder 1990: 160–161.

зама, дигресивност, читање и тумачење књижевних дела у контексту, библијска парадигма при анализи текста, деконструкција и иновација жанра, дијалогска форма огледа у којима се симулира разговор са читаоцем, стилско саображавање названо *војвођанским стилем* – све су то одлике које потврђују сродност њихових поетика, имагинација и начина изражавања.

Огледи, критике и беседе Лазе Костића не разликују се много у погледу форме јер им је акценат на фрагментима који функционишу као есеји у равни микрожанра, захтевајући образованог читаоца и слушаоца који може да прати карактеристичан начин компарирања, асоцирања, повезивања и тумачења текстова; крећу се између две крајности: дубоког аналитичког понирања – *кристализације*, која потврђује више пута изречену констатацију Јована Деретића да је реч о најинвентивнијем песничком мислиоцу српског романтизма (Деретић 2007: 749) и луцидне импровизације, каламбура, игре са читаоцима или слушаоцима, провокације која неретко прелази у пародију текста о ком је реч. Тако у Костићевим огледима и беседама, који, нажалост, још нису сакупљени и истражени, наилазимо на поетизоване фрагменте Библије, апокрифне медаљоне, драматизоване сегменте наративних исечака из *Светог писма*, хумореске на библијске теме, демистификоване повести из *Торе* у духу шаловитих народних приповедака, анегдоте о библијским личностима, филозофске и естетичке трактате на хришћанске теме, реинтерпретиране библијске приче које су занимљив пример дописивања текста, али и, што је најдрагоценије, на особена тумачења књижевних дела у дијалогском, полемичком или пародијском контексту. Иако је Лаза Костић био најистакнутији хеленофил међу романтичарима, он је добро познавао Библију, која му је служила као својеврсна противтежа, супротна позиција у дијалогу на класичне теме, омогућавајући му да доследно спроведе склоност опозицијама, *јединство супротица*. Пишући есеје из књижевности и уметности, естетичке и филозофске огледе и беседећи на значајне теме на трибинама, залагао се за чување традиције, коју поима као жив културно-историјски, етички и естетички процес колективног памћења и развоја. „Сваколика образованост свију садањи хришћанских народа оснива се на Библији и јелинској класичности” (Костић 1990: 20). Костић у том погледу развија поставке Вука Караџића изнесене у Предговору превода *Новог завета*, али – свестан утицаја *Светог писма*, те књиге општег човечанства, на имагинацију народних песника и приповедача, коју је често доводио у везу са усменом књижевношћу, називајући је *народним јеванђељем* те упућујући на сродан културолошки и традицијски контекст – одлази и много даље од Вука. „Христово јеванђеље долази из књиге у срца, народно јеванђеље [...] долази из срца у књиге” (Костић 1990: 10). Овакви ставови имплицирају тумачења усмене књижевности у контексту библијске књижевне традиције из које израстају. Костић је међу првима указао на значај *Откривења Јовановог* за књижевност, дела са којим су, након њега, у интертекстуалном дослуху и Момчило Настасијевић и Миодраг Павловић, дела у ком тријумфује песничка машта, а које ће највише од свих библијских књига подстицати имагинацију песника 20. века, бивајући каталогем песничких слика и фигура. „Завештаним формама најобилатије је откровеније светог Јована, само што је и у томе песничка машта Јованова надвисила све старозаветне претече своје” (Костић 1990: 25).

Реинтерпретација, дијалог и полемика запајају се у Костићевим предавањима одржаним у Матици српској, која су била пропраћена јавним читањем и тумачењем усмене књижевности у библијском кључу. У својим одступањима од уобичајеног Лаза Костић се открива као весник модерног и постмодерног односа према књижевном делу, заговорник је интертекстуалности, оплемењивања, укрштаја и свепрожимања књижевних текстова, обнове и реинтерпретације традиције која захтева *дораслог* читаоца. Наш песник и есејиста је веровао у естетске разлоге чувања традиције, заговарајући тезу да се узорни текстови не смеју опонашати, него их треба оплемењивати па и проблематизовати. Костићеве есеје јесу хибридне творенице формиране на рубовима традиционалних облика, развијене дигресије које аутору постају значајније од саме теме, као што је то случај у поетици есеја Исидоре Секулић, са насловима који не обухватају садржај записаног, при чему заговарају особен начин контекстуализације, асоцирања и фигуративног изражавања. Прво Костићево јавно предавање, одржано 1867. у Новом Саду у Матици српској, било је *Косовка девојка*, познатије као *Христово и народно јеванђеље*. Навод из јеванђеља на почетку Костићевог предавања служи као окосница излагања и представља добар пример *илуминативне цитатности*,² карактеристичне за авангардну књижевност – „Где су се тројица у моје име састала, ту сам ја међу вама!” (Костић 1990: 9) – којим беседник себе пореди с Исусом Христом и аргументује теолошки *саблажњиву* идеју да посета позоришту и културним свечаностима може заменити одлазак у цркву јер је свака духовно напредна идеја богомдана. Тим поводом је почела полемика у периодици: сматрало се нечувеним светогрђем поређење Топлице Милана са Христом и Косовке Девојке са Богородицом и мирносноцима.

Хришћанска идеја жртвовања блиска је нашем песнику и кад осмишљава своју поетику:

„Само онај ко је кадар одрећи се свесно каквог добра, које би само његовој личности користило да тиме унапреди свој род, само је тај заслужио име човека. Ко је [...] кадар дотерати у [...] одрицању до свесног прегора и самог живота свог, у томе је оличен напредак рода његовог, тај је заслужио да се назове мучеником рода свог [...] или мучеником своје мисли” (Костић 1990: 14).

Занимљиво је запазити да беседник идеју духовног препорода доводи у везу са јеванђелским појмом жртве и чином жртвовања.

Друга Костићева беседа, *О јунацима и женама*, објављена у Матици 1867. и 1868. године, излаже основна естетичка начела која су касније развијена у студији *Основа лепоте у свету*. Начело развоја и усавршавања, сродно хришћанској идеји *подобја* а сагласно метафори небеских лествица, налазимо у основној тези излагања да сваки настанак води развоју све савршенијих облика, што се може сагледати у свеукупном духовном стваралаштву као *закон кристалисања*. Лаза Костић је *тумачио закон противности* на примеру различитог односа према вери који сагледавамо у *Старом* и *Новом завету*. Супротстављајући формализму *фарисејских цепидлака* и *надуваних совуљага* учење Исуса Христа о вери као духовној суштини која се заснива на слободном избору и непрекидном усавршавању, Костић, добро

² Цитатна мотивација у Костићевој беседи иде од властитог према другим делима, нудећи ново виђење, односно очување и модификујући семантику на рачун асоцијација које иду према тексту изворнику.

упућен у новозаветну мисао, говори о Спаситељу, који је истовремено и Бог и човек, у ком се сагледава „вечити одбој и привлак, закон противности, узвишено божанство оразумљено обичним човештвом, обично човештво узвишено неразумљеним божанством” (Костић 1990: 15), а јединство те супротности, према инвентивном тумачењу предавача, симболизује крст са Голготе. Жена је, у беседниковој интерпретацији, у *Старом завету* оличење греха, а у *Новом* – љубави, материнства и страдања, чија је парадигма Богородица, узор према коме је и обликован морални лик Косовке Девојке, близак идеалу девичанства.³

III. Исидора Секулић, прва жена чланица Српске академије наука и уметности, имала је ретку просветитељску енергију и упорност која је покретала њено стваралаштво, названо *културним мисионарством* (Павловић 2004: 222–238). Отварала је *прозоре* и *врата* српске књижевности према Истоку и Западу, бивајући увек изнад и Истока и Запада, залагала се једнако за славенофилство, писала са истим интересовањем о православљу и католичанству. Иако је имала слуха за модерну књижевност, ипак је истицала значај књижевне традиције, говорећи о ванвремености вечних стваралаца. Веровала је да се уметност рађа у тренуцима озарења, да су писци сведи који као зраци иду из истог сунца, да нема великих дела без жртава, које су услов духовног раста и преображаја. Приступна беседа у Српској академији наука и уметности Исидоре Секулић изговорена је у уверењу да нема временских ни националних граница међу ствараоцима, да уметничке руке не познају визиткарте: „Увек исти монашки рад човека. Ћутање, згрбљена леђа, ритам околно наоколо, као коњ у вршају” (Секулић 2010: 385). Исидора Секулић је један од стожера кроз чије стваралаштво пролази духовна вертикала српске есејистике. Њен опус (девет од дванаест томова *Сабраних дела*) у знаку је књижевно-научне форме есеја, те писати о њеном књижевном послану значи бавити се историјом и поетиком овог књижевног облика, који је *матично стабло* и *језгро* њеног стваралаштва. Есеј као књижевно-научни жанр био је близак особеном креативном профилу ове књижевнице, сјединио је утанчану сензибилност и несвакидашњу аналитичку интуицију с научничком прецизношћу једне пуританке склоне филозофским опсервацијама.

Исидора Секулић не само да је, својим интелектуализмом и виртуозношћу, обележила *златно доба есејистике* (Деретић 1997: 269) већ је својим жанровским искорацима допринела развоју есеја. Познавала је одлично све врсте уметности, сликарство, музику и позоришну уметност је пратила, била је зналац филозофије, писала огледе из естетике, и будући да јој је било блиско религијско осећање, о њему је писала и размишљала поводом хришћанских светаца и стваралаца. „Уметник ради, Бог сарађује” (Секулић 2010: 314). Наглашавамо особену духовност Исидориних огледа који се заснивају на моралним постаментима хришћанства. „Бог је створио све а само у човеку почива. Све пролази, и добро и зло, на жалост и добро и зло. Остаје рад, напор, **света енергија духа**” (Секулић 2004: 350). Читалац у њима сагледава тежњу ауторке да стави знак једнакости између етике и естетике, у уверењу да просвећење подразумева просветљавање и трагање за идеалом да би се подстакло духовно зрење и напредак. Превазићи себе и властита ограничења, успињући се Јаковљевим лествама, које су метафора духовног раста уметника,

³ Видети више у Радуловић 2011б: 243–252.

Исидорин је стваралачки императив, изречен поводом дела *Божанствена лествица* Светог Јована Лествичника. Ауторка је веровала у боголикоост уметника, наглашавала његову божанску суштину, *свету енергију духа* која тежи да *оплемени прах*, стога се уметник уграђује у дело оживљавајући га. Есеји Исидоре Секулић значајан су путоказ Миодрагу Павловићу, који, следећи њено усхођење са вером у православу духовност, подстиче ствараоце на преображај свестан да идеал непрекидно узмиче трагаоцу.

Исидора Секулић је, као и Лаза Костић, читала *Библију* на модеран начин, доживљавајући је као ризницу мудрости, узорних текстова и песничких слика. Примећивала је да се *књига над књигама* код нас не чита и не цитира и упозоравала да нам зато недостаје камен темељац у култури.⁴ Веровала је да је уметник сарадник Творца на усавршавању човека, а да је таленат, код ње метафорично називан *светлост у човеку*, знак човекове боголикоости. Будући просветитељски настројена, била је склона параболичној форми, која јој је пружала могућност да преводи значења алегориских прича нагласи поруку у духу хришћанске етике. „Ако живиш у себи, нећеш много марити за празне речи! Ако има у теби нешто добро, о другима мисли да су добри како би смерност сачувао” (Секулић 1985а: 79). Блиска јој је била и источна аскеза настала у седмом и осмом веку пре Христа јер је заговарала уздржаност и осећање праве мере као императив живљења.⁵

Поводом визије небеске лествице, Исидора Секулић је, коментаришући универзалност симболичке слике, сведочила о могућностима исконског додира неба и земље кроз стваралачко искуство. Пишући о делу, огледала се у њему говорећи и о интелектуалним изазовима човековог узрастања у стваралачком процесу. Наглашавала је ступњевитост врлина до којих се долази само у успону који захтева жртвовање, што је у подтексту метафорично означено каменим узглављем уснулог јеврејског праоца. Исидорин императив пронађен у старозаветној повести јесте превазићи себе и властита ограничења успињући се Јаковљевом путањом, том метафором духовног раста уметника.

IV. Момчило Настасијевић, заговорник фолклорног модернизма, најзагонетнија је и најособенија појава у српском песништву (Деретић 2007: 1043). Иако се огледао у жанровима приповетке, драме и есеја, превасходно је лирски песник. Основе своје поетике, у којој доминира феномен матерња (родна) мелодија, везује за појам исконске музике, а образлаже га на есејистички начин верујући у *метафоре уха*, којима, као библијски писци, даје предност у односу на *метафоре ока*. Настасијевић је везан за средњовековну традицију српске књижевности, преко ње посредно и за *Библију*, а за последњу новозаветну књигу – *Откривење Јованово* – и непосредно. Читајући је песнички, користио ју је као ризницу слика и реторички образац како у поетички обликованим есејима тако и у песништву и наративној прози. Отуда Настасијевићеву поетику можемо повезати с идејом другог доласка Исуса Христа, који ће довести до откривења божанске суштине у уметнику. „У нама самима, у нашим рођеним моћима, и могућност беспуће је и могућност пута” (Настасијевић 1991: 78). Настасијевићев есеј *У одбрану човека*, његов духовни тестамент, филозофска

⁴ На тему: *Библија у књижевности* ауторка размишља у *Записима*, Београд 1985: 98.

⁵ Видети више у Радловић 2009.

је, теолошка и песничка визија ретке духовне инспирације, посвећена хришћанству, које је са Христом устало у одбрану човековог достојанства и права на слободан избор. Костићева друга беседа, *О јунацима и женама*, на сродан начин афирмише идеју вере као слободног избора и развоја човека према Богочовеку. Појава Сина Божјег у историји човечанства представља прекретницу, вели Настасијевић, јер од њега почиње нова фаза развоја духовности, заснована на филозофији љубави, која добија свој пуни смисао кроз процес обожења, уподобљавања Христу, *оствареном лику човека*. „Од Христа наовамо процес човека убрзан је до крајњих граница могућности” (Настасијевић 1991: 74). Појава Спаситеља свако живо биће испуњава истодобно усхићењем и очајањем, *усхићењем какви бисмо могли бити и очајем, какви смо били и какви јесмо*. Надаље, писац хришћанство доживљава као непрекинут процес суочавања са собом, нужно прочишћење и прогледавање духовним очима. Иако се у есејима самоодређује као православни хришћанин, Настасијевић Библију чита песнички, као *књигу над књигама*, као образац у тематском, жанровском, етичком, реторичком, стилском и типолошком смислу. Његово поимање језика може се довести у везу са *Јеванђељем по Јовану* и идејом да је Бог реч из које настаје човек, рођен са мелодијским милозвучјем исконске речи, која је и стваралачка сила. Овај аутор, писац есеја *За матерњу мелодију*, један је од ретких стваралаца у српској књижевности који је веровао у откривалачке могућности уметничког дела, спреман на изазов непрекидног усавршавања у стваралачком процесу који води у земљу духовних обећања.

Откривење Јованово је јасно прозирљив подтекст у есејима и приповеткама Момчила Настасијевића. Последња књига у Библији послужила је писцу да, следећи њен фигуративни језик, проговори о уметности, о стваралачким поривима, који откривају природу уметника, дочара процес настајања књижевног дела, те проблематизује питање разумевања текста. Појам *откривења* – везан за хришћански мистицизам – означава у Настасијевићевој поезици постепену, потпуну спознају човека и универзума током стварања уметничког дела; писац стиче нарочите пророчанске моћи и преноси, попут пророка Јована, загонетне визије које су одзив на исконске слике, древне гласове чији се одјек чује у аутентичном делу. Ваља истаћи да је већина поетичких ставова Момчила Настасијевића везана за хришћанска филозофска и етичка опредељења: отуд захтев да уметник буде чист и просветљен, и да ствара ослобођен таштине. Уметник је препознат у библијској метафори *јагње Божје*, предаје душу свету, страда у процесу уметничког послања, умирући у тексту, као јагње на жртвенику, попут рођаке Марије која се смирује и смеши са везом у рукама *као први пут кад се насмеши*. Отуда ће уметникова душа бити означена фигуративним библијским говором – као *рајска башта*, икона Богомајке, а предео Настасијевићевог дела као храм. Надолазећа апокалипса служи писцу да проговори о духовној неиспуњености човека:

„Од Христа наовамо у појачаном смо процесу себе, спасти се или пропасти. [...] Пламичак непропадљивог, шака правих људи, као иза новог потопа, нека остане по највишим планинама, па и то је човечанство” (Настасијевић 1991: 78–79),

али и реинтерпретира типологију ишчекивања другог доласка Спаситеља која уцеловљује стварање, а симболично изражава процес дезинтеграције уметника који се стапа са универзумом.

V. Миодраг Павловић, отац српске духовне поезије, *води нас корак по корак у висину која се чини лебдење* (Павловић 1999: 78), корачајући небеским лествама, усавршава своја поетичка начела и стреми ка земљи духовних обећања. Реч је о песнику, есејисти и романописцу који стваралачки еволуира превазилазећи себе, баш како је то замислио у есеју *Православна духовност и уметност* (Павловић 1999), уверен у безграничне могућности усавршавања ствараоца духовне оријентације. Размишљајући о динамици православне духовности као идеалу који измиче, наводи високе уметничке досеге у визији речи, речитости слике и беседи која досеже највиши ниво у неизрецивости. „Лествица по којој се примичемо ономе што узмиче, на којој благослов с висина не потиरे сасвим искушења понорних дубина, главно је уздање да ће се стићи у земљу духовних обећања” (Павловић 1999: 78). Сећајући се *Лествице* Светог Јована Лествичника, аутор наглашава да се уметник преображава у успону до висине која личи на лебдење, превазилазећи притом своју телесност и прожимајући аутентичном духовношћу дело које ствара. Павловићево дело подразумева цивилизацијски, културни и књижевни контекст и доживљава се као велика уметничка синтеза. „Преобразити телесност уметничког дела и њеног творца јесте идеал православне духовности, откровење које чека поету и читаоца на серафимским висинама” (Павловић 1999: 78–79).

Извор песничких слика и призора у његовом стваралаштву, у фази његове поетичке пуноће и зрелости, јесте *Библија*. У уверењу да права песма, док није написана, бруји као *матерња мелодија*, као вибрација у слуху, препознајемо поетички дослух са Настасијевићем, а преко библијског подтекста, као одјека творачких речи које лутају светом тражећи своје астрално тело у делима аутентичне духовности. Стога постоји само покушај песме у свечаном ритуалу повратка прајезику. „Пишући поезију, ја највише очекујем од критике која се бави песничким сликама” (Pavlović 1978: 55). Трагање за прасликама, њихово проналажење у самом корену вида, откривање у очном живцу, истанчаном песничком интуицијом, јесте визуализовање обредне драмске ситуације: стварање света од речи. Поетичка промишљања Миодрага Павловића у дубоком су сагласју са платонистичким *Јеванђељем по Јовану*, одакле он црпи своје надахнуће, које је поетички постамент и Настасијевићевог песништва.

Прапочетак – у знаку Божјег логоса, чији је израз мудра реч која вечито траје испуњавајући празнину, бездан над којим лебди Дух Творца – јесте контекст *Књиге постања*. Човекова мисао је, према учењу јеванђелисте Јована а у коментарима Светог Јустина Поповића, непостижна у односу на Логос, из кога се све изнедрило и чији је епитет *неизрецивост*, јер је свеизвор постојања.

„У почетку бјеше ријеч и ријеч бјеше у Бога, и Бог бјеше ријеч. Она бјеше у почетку у Бога. Све је кроз њу постало, и без ње ништа није постало што је постало” (Јован, 1, 3).

Реч представља врата кроз која улазимо у постојање, све је премрежила њена стваралачка сила, стога је сав створени свет у знаку Христојављања, па се у души сваке ствари открива стваралачки порив, нагон ка усавршавању. Ући у живот зна-

чи бити просветљен божанском светлошћу, па живети значи *светлети* љубављу, истином, правдољубљем и мудрошћу, стваралаштвом, а *живети у Господу* значи одржавати је у вечном пламсају стваралачког просветљења. „У њој бјеше живот, и живот бјеше видјело људима. И видјело се свјетли у тами и тама га не обузе” (Јован, 1, 5–6). Када је реч постала тело, тријумфовало је стваралачко начело у природи, а човек постао божји храм, обитавалиште љубави и мира у непоништивом чуду вере. Миодраг Павловић, у *Похвали светлости*, блесак сазнања метафорично везује за божанско откривење, пишући химну стваралачком начелу у човеку; попут Лазе Костића и Исидоре Секулић, хвали песничку интуитивност, која доводи до етери-зације, потпуног одуховљења уметника. Трагајући за источницима речи, сагласно Костићу и Настасијевићу, буди њихова необична ритмичка таласања, оживљава призоре из религије, митологије и историје. Лирски јунак становник је света ком прети апокалипса, архетипска је жртва, јагње божје, трпелив и стишан, обременен теретом властитог крста и загладан у личну и националну голготу. Павловић верује у очување човекове духовности, у спасење чија се тајна крије у језику. Трагајући за правим стваралачким речима, он понавља ритуал стварања света по законима Божјег логоса, духовно се профињује и уздиже понављајући речи које су створиле свет, иако језик увек остаје за уметника *вавилонска кула*, непостижан циљ. Стога његов говор, попут Настасијевићевог, звучи као пророчанство или чаробна формула која се одгонета, извор дубоке смислености и сврховитости, одјек је прве речи која је постала тело.

VI. Есеј *Јаковљеве лестве* Владете Јеротића (Јеротић 2009: 75–81) сабирно је *сочиво* у ком се, у метафоричној слици лествица које дотичу небо, преламају естетички и поетички ставови Лазе Костића, Исидоре Секулић, Момчила Настасијевића и Миодрага Павловића. Сам есеј је драгоцен због тумачења архетипског сна јеврејског праоца, у ком је визија стваралачке будућности човечанства. Говорећи о просветљењу у процесу духовног узрастања, аутор истиче да, што је пут напорнији, то је радоснији сусрет с анђелима, духовним ободритељима из Јаковљеве визије. Божје изговарање речи која истог тренутка постаје дело и тело – узор је према ком се креће стваралац хришћанске духовности, који живот осмишљава успињањем ка непостижном циљу, стреми досезању оног нивоа духовности која делује преобразитељски, а чији му идеал непрестано измиче. Просвећивање као зрачење светошћу, односно просветљавање, још један је од привилегованих појмова који помињемо бавећи се генезом речи у контексту старозаветне повести. Јеротић у интертекстуалном дијалогу с Павловићем у есеју *Јаковљеве лестве* размишља о померању граница живота: „Просветљеном човеку у успону, а успон је схваћен као духовни напредак, више није битно да ли ће у овом животу стићи близу врха који је недостижан јер за њега смрт више не постоји” (Јеротић 2009: 81).

VII. Истраживање изнето у овом раду извршено је на корпусу есеја са духовном тематиком чији су аутори Лаза Костић, Исидора Секулић, Момчило Настасијевић и Миодраг Павловић, а поентирано је есејем Владете Јеротића *Јаковљеве лестве*. Показало се да су поменути ствараоци надахнути *Библијом* преко идеје савршеног стварања Творца из *Постања* и налога духовног усавршавања који је присутан у Беседи на гори Исуса Христа: „Будите ви дакле савршени као што је савршен отац ваш небески” (Матеј, 6, 48). Показало се да се *Библија* јавља као импулс књижев-

ницима хришћанске духовности, као узорна *књига над књигама* која утиче на стваралачку имагинацију и представља ризницу у тематском, жанровском, реторичком, стилском и типолошком смислу. Сан јеврејског праоца Јакова о лествицама које стреме ка небу овековечен делом *Лествица* Светог Јована Лествичника – слика је која у есејистичким реминисценцијама српских есејиста сугерише динамизам хришћанске духовности и служи повезивању етичких, естетичких и поетичких ставова, које и метафорично наглашава. *Књига постања* и симболика стварања изговарањем речи, платонистичко *Јеванђеље по Јовану* и *Откривење Јованово* у подтексту су коментарисаних огледа. Мотив светлости, који симболизује стваралачко начело у човеку, у асоцијативној је вези с преображењем Исуса Христа, и јавља се као константа у есејима који крећу из *Библије* и успостављају духовну вертикалу у српској књижевности.

Литература

- Библија или Свето писмо Старога и Новог Завјета. Стари Завјет* превео Ђура Даничић, *Нови Завјет* превео Вук Стеф. Карацић. Београд: Британско и инострано библијско друштво, 1993.
- Деретић Ј. *Поетика српске књижевности*. Београд: Филип Вишњић, 1997.
- Деретић Ј. *Историја српске књижевности*. – 4. издање. Београд: Сезам бук, 2007.
- Јеротић В. *Есеји: психолошке и религијске теме*. Нови Сад: Матица српска, 2009.
- Костић Л. *О књижевности и језику*. Приредила Хатица Крњевић. Нови Сад: Матица српска, 1990.
- Лествичник Ј. *Лествица*. Света Гора Атонска: Манастир Хиландар, 1997.
- Настасијевић М. *Есеји, белешке, мисли*. Сабрана дела Момчила Настасијевића, књ. 4. Приредио Новица Петковић. Горњи Милановац: Дечје новине – Београд: Српска књижевна задруга, 1991.
- Павловић М. „Исидора Секулић.” Глушчевић З., Јосимчевић М. (ур). *Други о Исидори*. Сабрана дела Исидоре Секулић, књ. 15. Нови Сад: Stylos, 2004.
- Павловић М. *Свечаности на платоу: обреди поетичког живота*. Београд: Просвета, 1999.
- Поповић Ј. *Тумачење Светог Еванђеља по Јовану*. Сабрана дела светог Јустина Новог у 30 књига, књ. 11–12. Уредник епископ ЗХП Атанасије. Београд: Наследници оца Јустина – Ваљево: Манастир Телије, 2001.
- Радуловић О. „Плес речи. Поетика есеја Исидоре Секулић.” *Књижевност и језик*, год. LVI, бр. 1–2 (2009): 85–99.
- Радуловић О. „Утицај Вуковог превода Новог завета на имагинацију Иве Андрића.” *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 40/2 (8–10. IX 2010): 433–445, 2011а.
- Радуловић О. *Нове научне методологије у настави књижевности*. Нови Сад: Orpheus, 2011б.
- Секулић И. *Писма*. Нови Сад: Stylos art, 2004.
- Секулић И. *Нека реч о анонимном раду. Изабрани есеји*. Приредио Ђорђе Јанић. Нови Сад: Академска књига, 2010.

*

Kinder D. *Postanak*. Prevod Tomislav Jonke. Novi Sad: Dobra vest, 1990.
Pavlović M. *Poetika modernog*. Beograd: Grafos, 1978.

Olivera V. Radulović

BIBLE – THE SPIRITUAL VERTICAL IN THE DEVELOPMENT OF THE SERBIAN ESSAY

Summary

Serbian literature of the 20th century is marked by the development of essays as a form of intellectual, non-fiction literary type, especially in the period between the two wars called *the golden age of Serbian essay*. The spiritual vertical, important for the genesis of this form, is established by Laza Kostic, Isidora Sekulic, Momcilo Nastasijevic, Miodrag Pavlovic and Vladeta Jerotic with a related spiritual orientation based on the *Bible*. *The book of Genesis*, the symbolism of creation by pronouncing the words and the platonistic *Gospel of John*, are in the subtext of the analysis. The dream of Judean forefather Jacob about the ladders stretching to the sky – is an image which in the essayist reminiscences of Serbian essayists suggests the dynamism of Christian spirituality and serves to connect ethical, aesthetic and poetic attitudes and to emphasize them metaphorically.

Key words: Bible, essay, spirituality, celestial ladders, *image of God*, Byzantine tradition, St. John Climacus.